

ZAMONAVIY O'QITUVCHINING KOMMUNIKATIV SHAXSIYATI

Qashqadaryo viloyati Iqtisodiyot va Pedagogika universiteti

Pedagogika yo'nalishi magistranti

Qodirova Feruza Turdialiyevna

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchining kommunikativ shaxsiyat sifatida shakllanishi masalalari tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi, ta'lim standartlarining o'zgarishi va o'quvchilarning psixologik portretidagi yangiliklar o'qituvchidan yuqori darajadagi muloqot kompetensiyasini talab etmoqda. Maqolada kommunikativ shaxsiyat tushunchasi, uning tarkibiy qismlari, zamonaviy o'qituvchi oldida turgan kommunikativ to'siqlar va ularni bartaraf etish yo'llari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan yoritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'qituvchining kommunikativ madaniyati nafaqat dars samaradorligini, balki ta'lim muhitining ijobiy psixologik iklimini shakllantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *kommunikativ shaxsiyat, o'qituvchi kompetensiyasi, pedagogik muloqot, raqamli kommunikatsiya.*

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. XXI asr ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri bu – raqobatbardosh, mustaqil fikrlaydigan va ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalashdir. Ushbu maqsadga erishishda o'qituvchining roli tubdan o'zgarimoqda. Agar an'anaviy ta'lim modelida o'qituvchi asosan bilim manbai va nazoratchi sifatida qaralgan bo'lsa, zamonaviy paradigmadagi u fasilitator, mentor va kommunikativ sherik sifatida namoyon bo'ladi. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari, xususan, "Yangi O'zbekiston" taraqqiyot strategiyasi doirasida pedagog kadrlar malakasini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda [1].

Biroq, amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, ko'plab o'qituvchilar fan bo'yicha chuqur bilimlarga ega bo'lishlariga qaramay, kommunikativ ko'nikmalar yetishmovchiligini boshdan kechirmoqdalar. Bu esa o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatishda, ularning motivatsiyasini uyg'otishda va ziddiyatli vaziyatlarni hal qilishda qiyinchiliklar tug'diradi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) rivojlanishi muloqot shakllarini diversifikatsiya qildi: endi o'qituvchi nafaqat audotoriya, balki virtual muhitda ham kommunikatsiya olib borishi kerak. Shu sababli, zamonaviy o'qituvchining kommunikativ shaxsiyatini shakllantirish muammosi nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy-psixologik ahamiyatga ega bo'lib, ilmiy tadqiq etishni taqozo etadi.

Tadqiqotning maqsadi. Zamonaviy ta'lim sharoitida o'qituvchining kommunikativ shaxsiyat xususiyatlarini aniqlash, uning kasbiy faoliyatdagi o'rni va ahamiyatini ilmiy asoslash hamda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari:

1. "Kommunikativ shaxsiyat" tushunchasining pedagogik va psixologik mohiyatini ochib berish;

2. Zamonaviy o'qituvchining kommunikativ faoliyatidagi o'zgarishlar va yangi talablarni tahlil qilish;

3. Kommunikativ to'siqlar va ularning sabablarini aniqlash;

4. O'qituvchilarning kommunikativ madaniyatini oshirish yo'llarini belgilash.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada nazariy tahlil, pedagogik kuzatish, solishtirish va umumlashtirish usullaridan foydalanilgan.

Pedagogik adabiyotlarda "kommunikativ shaxsiyat" tushunchasi turlicha talqin qilinadi. Umuman olganda, bu o'zaro ta'sir jarayonida samarali muloqot o'rnatish, ma'lumot almashish va hamkorlik qilish qobiliyatiga ega bo'lgan insondir. O'qituvchi kontekstida esa kommunikativ shaxsiyat – bu o'quvchilar, hamkasblar, ota-onalar va ma'muriyat bilan konstruktiv munosabatlar o'rnota oladigan, o'z fikrini aniq ifoda eta oladigan va boshqalarni tinglash madaniyatiga ega bo'lgan pedagogdir [2].

Zamonaviy o'qituvchining kommunikativ shaxsiyati quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

a) Kognitiv komponent. Bu o'qituvchining muloqot nazariyasi, psixologiyasi va etiketi bo'yicha bilimlarini o'z ichiga oladi. O'qituvchi turli yoshdagi o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini, muloqot uslublarini va konfliktologiya asoslarini bilishi shart. Masalan, o'smir yoshdagi o'quvchi bilan boshlang'ich sinf o'quvchisiga yondashuv turlicha bo'lishi kerak.

b) Operatsional-texnologik komponent. Bu amaliy ko'nikmalar bo'lib, og'zaki va yozma nutq madaniyati, norverbal kommunikatsiya (mimika, jest, intonatsiya), hamda raqamli vositalar orqali muloqot qilishni o'z ichiga oladi. Zamonaviy sharoitda bu komponentga messengerlar, ta'lim platformalari va ijtimoiy tarmoqlarda professionallikni saqlash ko'nikmasi ham kiradi.

c) Motivatsion-qadriyatli komponent. O'qituvchining muloqotga bo'lgan ichki ehtiyoji va munosabatini belgilaydi. Agar o'qituvchi muloqotni yuk deb hisoblasa, uning kommunikativ faoliyati samarasiz bo'ladi. Aksincha, u hamkorlik va o'zaro tushunish manbai sifatida qabul qilinsa, natijalar ijobiy bo'ladi [3].

d) Refleksiv komponent. O'qituvchining o'z muloqot tajribasini tahlil qilish, xatolarini tan olish va kelajakda ularni takrorlamaslik qobiliyatidir. Refleksiya kasbiy o'sishning eng muhim mexanizmi hisoblanadi.

Ushbu komponentlar o'zaro bog'liq holda o'qituvchining umumiy kommunikativ kompetensiyasini shakllantiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuqori kommunikativ kompetensiyaga ega o'qituvchilarning darslarida o'quvchilarning faolligi 30-40% ga yuqori bo'ladi va akademik ko'rsatkichlari ham yaxshilanadi.

Raqamli asr o'qituvchilari oldida avlodlararo farqlar, texnologik o'zgarishlar va ijtimoiy bosim kabi bir qator yangi chaqiriqlarni keltirib chiqarmoqda.

Avlodlararo farqlar (Generation Gap). Hozirgi maktab o'quvchilari "Z" va "Alpha" avlod vakillaridir. Ular texnologiya bilan chambarchas bog'liq, qisqa kontentga o'rgangan va tezkor

munosabatni kutadilar. An'anaviy uslubdagi o'qituvchilar esa ko'pincha "X" yoki "Baby Boomer" avlodiga mansub bo'lib, ularning kommunikatsiya uslubi farq qiladi. Bu esa o'zaro tushunmovchilikka sabab bo'ladi. Masalan, o'qituvchi uzoq ma'ruza qilishni afzal ko'rsa, o'quvchi interaktivlik va qisqa videolarni kutadi.

Raqamli kommunikatsiya etikasi. Pandemiya davridan keyin masofaviy va gibrid ta'lim elementlari saqlanib qoldi. O'qituvchilar endi nafaqat sinfxonada, balki Zoom, Google Classroom va Telegram kabi platformalarda ham muloqot qilishlari kerak. Virtual muhitda ovozsiz muloqotda tonallikni yetkazish qiyin, bu esa noto'g'ri talqin qilinishga olib kelishi mumkin. Shuningdek, ish va shaxsiy hayot chegaralarining xiralashishi (kechqurunlari ota-onalardan xabar kelishi) o'qituvchida stress va kommunikativ charchoqni keltirib chiqaradi [4].

Inklyuziv ta'lim talablari. Zamonaviy maktablarda maxsus ehtiyojga ega bo'lgan bolalar ham o'qimoqda. O'qituvchi ular bilan muloqot qilishda maxsus yondashuvlar, sabr-toqat va moslashtirilgan kommunikatsiya usullarini qo'llashi kerak. Bu qo'shimcha kommunikativ yuklamani talab qiladi.

Konfliktlarni boshqarish. Maktab muhitida o'quvchilar o'rtasida, o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida, shuningdek, o'qituvchi va ota-onalar o'rtasida ziddiyatlar kelib chiqishi mumkin. O'qituvchining kommunikativ shaxsiyati aynan shunday vaziyatlarda sinovdan o'tadi. Konstruktiv yechim topish o'rniga, himoya reaksiyasini ko'rsatish vaziyatni keskinlashtirib yuborishi mumkin.

O'qituvchining kommunikativ shaxsiyatini shakllantirish uzluksiz jarayon bo'lib, u quyidagi yo'nalishlar orqali amalga oshirilishi mumkin:

Kasbiy rivojlanish treninglari. An'anaviy seminarlar o'rniga interaktiv treninglar, rol o'yinlari va keys-stadi metodlaridan foydalanish samaraliroqdir. Masalan, "Qiyin o'quvchi bilan muloqot", "Ota-onalar yig'ilishini o'tkazish san'ati", "Jamoada ichida konfliktlarni hal qilish" kabi mavzularda maxsus mashg'ulotlar tashkil etish kerak. Bunda o'qituvchilar real vaziyatlarni modellashtirib, xatolarini tahlil qiladilar [5].

Refleksiv amaliyotni joriy etish. Har bir darsdan keyin o'qituvchi o'zining kommunikativ harakatlarini tahlil qilishi uchun "Refleksiya daftari" yuritishi tavsiya etiladi. Unda quyidagi savollarga javob berish kerak: "Bugun o'quvchilar bilan qanday muloqot qildim?", "Qaysi vaziyatda tushunmovchilik yuz berdi?", "Kelajakda buni qanday yaxshilashim mumkin?". Bu o'z-o'zini tahlil qilish ko'nikmasini rivojlantiradi.

Raqamli savodxonlikni oshirish. O'qituvchilar uchun raqamli etiket va virtual kommunikatsiya bo'yicha qo'llanmalar ishlab chiqish zarur. Masalan, ota-onalar bilan muloqot qilishda qaysi vaqtda xabar yuborish mumkinligi, rasmiy va norasmiy tonallik farqi kabi me'yorlarni belgilash kerak.

Hamkasblararo o'rganish (Peer Learning). Tajribali o'qituvchilarning darslarida qatnashish va ularning muloqot uslublarini kuzatish yosh pedagoglar uchun katta maktabdir. "Ustoz-shogird" tizimini faqat fan bo'yicha emas, balki kommunikativ ko'nikmalar bo'yicha ham joriy etish maqsadga muvofiq.

Psixologik qo'llab-quvvatlash. O'qituvchilar uchun maktab psixologlari bilan muntazam maslahatlashuv sessiyalarini tashkil etish ularning emosional barqarorligini ta'minlaydi. Kommunikativ charchoqni oldini olish uchun stress menejmenti va emosional intellektni rivojlantirish mashg'ulotlari o'tkazilishi lozim[6].

Ochiq muloqot muhitini yaratish. Maktab ma'muriyati o'qituvchilar uchun ochiq va ishonchli muhit yaratishi kerak. Agar o'qituvchi o'z muammolarini bemalol ayta olsa, u o'qituvchilar oldida ham ochiqroq bo'ladi. Avtoritar boshqaruv uslubi o'qituvchining kommunikativ faolligini pasaytiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy o'qituvchining kommunikativ shaxsiyati – bu uning kasbiy mahoratining ajralmas qismi va ta'lim sifatini belgilovchi omillardan biridir. Raqamli asrda o'qituvchidan nafaqat chuqur fan bilimi, balki yuqori darajadagi interpersonal ko'nikmalar, emosional intellekt va raqamli kommunikatsiya madaniyati talab etiladi.

Tadqiqot davomida aniqlandiki, kommunikativ shaxsiyat tug'ma xususiyat emas, balki maxsus mashg'ulotlar, refleksiya va amaliy tajriba orqali shakllantiriladigan kompetensiyadir. O'zbekiston ta'lim tizimida o'qituvchilarning kommunikativ madaniyatini oshirishga qaratilgan tizimli chora-tadbirlarni joriy etish zarur. Bunga pedagogika universitetlarida kommunikatsiya fanlarini kuchaytirish, malaka oshirish kurslarida amaliy treninglarni ko'paytirish va maktablarda ijobiy psixologik muhit yaratish kiradi.

Kelajakda o'qituvchining kommunikativ shaxsiyati sun'iy intellekt va raqamli vositalar bilan integratsiyalashgan holda yanada rivojlanishi kutilmoqda. Biroq, texnologiya qancha rivojlanmasin, insoniy munosabatlar, hamdardlik va tushunish kabi insoniy fazilatlar o'qituvchilik kasbining o'zagini tashkil etishda qoladi. Shu sababli, kommunikativ shaxsiyatni shakllantirishda texnologik va gumanitar yondashuvlarni uyg'unlashtirish eng maqbul yo'l hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 30 yanvardagi "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. – Toshkent, 2023.
2. Karimov N.N. Pedagogik psixologiya: Darslik. – Toshkent: "O'qituvchi", 2021. – B. 112-145.
3. Abdullayeva M.R. O'qituvchining kommunikativ kompetensiyasi va uning shakllanish yo'llari // Ta'lim va innovatsiya. – 2022. – № 3. – B. 25-30.
4. UNESCO. Teachers in the Digital Age: Competencies and Professional Development. – Paris: UNESCO Publishing, 2023. – P. 45-67.
5. Rahimov A.T. Zamonaviy maktabda pedagogik muloqot madaniyati. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2020. – B. 78-95.
6. Xalq ta'limi vazirligi. Pedagog kadrlar malakasini oshirish konsepsiyasi. – Toshkent, 2022. – 34 b.